

Teresa Pluskota

Nazwy zawodów oraz stanowisk świeckich i kościelnych w toponimach dzierżawczych na dawnych Kresach południowo-wschodnich w wiekach XVI-XIX

Acta Polono-Ruthenica 21, 67-75

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Teresa Pluskota
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
Bydgoszcz

Nazwy zawodów oraz stanowisk świeckich i kościelnych w toponimach dzierżawczych na dawnych Kresach południowo-wschodnich w wiekach XVI–XIX

Toponimia XVI wieku zachowuje wiele starych form językowych, a nazewnictwo miejscowe na pograniczach językowych – ze względu na bilingwizm – odzwierciedla różne warianty językowe nazw oraz hybrydy. Na dawnych Kresach południowo-wschodnich na różnorodność form wpływają ponadto zmiany przynależności państwowej oraz struktur Kościoła katolickiego i Cerkwi prawosławnej¹. Nazewnictwo miejscowe na tym obszarze potwierdza też wzrastające stopniowo wpływy polskie po przyłączeniu większości ziem ukraińskich do Korony i funkcjonowanie ich w granicach Rzeczypospolitej. Wpływy polskie silniejsze są – co zrozumiałe – na zachodzie obszaru, przyłączonego do Polski już w XIV wieku² i słabsze na wschodzie, włączonym do Korony w wyniku unii lubelskiej. W połowie XVII wieku prawobrzeżna Ukraina przechodzi pod wpływ Moskwy, co osłabia wpływy polskie na tym terenie (na innych obszarach Ukrainy panowanie Rzeczypospolitej trwa do rozbiorów³). Jeszcze mniejszy wpływ polski zauważamy na Czernihowszczyźnie z krótkim okresem panowania Rzeczypospolitej w XVII wieku. Przytaczam przykłady z tego województwa, ponieważ są one niekiedy uzupełnieniem cech toponimii woj. kijowskiego, innym razem wskazują na różnice między nazewnictwem Kijowszczyzny i Czernihowszczyzny. Wybrałam okres po XVI wieku, ponieważ jest on szczególnie interesujący ze względu na wspomnianą już nasilającą się polonizację, kończąc analizę na XIX wieku, aby pokazać zmiany w toponimii dotyczącej niewielkiego

¹ Analiza struktur i jej zmiany są omawiane w wielu opracowaniach, por. np. L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce*, [w:] *Kościół w Polsce*, t. 2, Kraków 1970, s. 781–1049; S. Litak, *Struktura terytorialna Kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku*, t. 4, Lublin 1980.

² Wł. A. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław 1979, s. 53–54.

³ *Ibidem*, s. 141 i 202.

zakresu tematycznego: nazw miejscowych utworzonych od nazw zawodów. Dla celów porównawczych używam terminów dawnych podziałów administracyjnych z XVI i XVII wieku (województwa i powiaty). Ze względu na ograniczony charakter wystąpienia wybrałam do analizy nazwy dzierżawcze z suf. *-ov*, *-in*, a zwłaszcza z suf. *(-ov)ka*⁴, które tworzą znaczące grupy toponimów. Powstawały one na przestrzeni stuleci, odzwierciedlają więc różne poziomy nazewnictwa. Formant *-ovka* był szczególnie produktywny w XVII i XVIII wieku, tworzył wiele nazw miejscowych, pojawiły się wówczas nowe warianty językowe zawodów. Wśród badanych toponimów, odnotowanych niżej, występują liczne nazwy miejscowe, w których w miarę jednoznacznie można określić ukraińskie i polskie rdzenie, por. *Popowka*, *Xiędzówka*, oraz takie, w których rozróżnienie nie jest tak wyraziste, np. *Kowalówka*. Jako pierwsze analizuję stanowiska cerkiewne i kościelne, następnie zawody i stanowiska świeckie, wydzielając ukraińskie i polskie nazwy. Podaję polskie i ukraińskie określenia zawodu, jeśli toponimia nie podpowiada konkretnego rozwiązania.

Materiał od XVI do XVIII wieku, który pochodzi z różnych źródeł: ukraińskich i polskich, publikowanych i niepublikowanych⁵, uzupełniony został o materiał z XIX wieku z map *Atlasu historycznego ziem ruskich Rzeczypospolitej Aleksandra Jabłonowskiego* [Jabł].

Wyłączyłam dawne nazwy służebne, ponieważ poświęciłam im i nazwom etnicznym odrębny artykuł⁶. Odnoszę się do nich w każdym z przytaczanych zawodów, odnotowując, czy nazwa zawodu występuje w toponimach odrodowych i odpatronimicznych. Ponadto nazwy służebne wskazują na starszą warstwę toponimiczną, a nazwy odzawodowe (zwłaszcza te z produktywnym w XVII i XVIII wieku sufiksem *-ovka*) na nowszą warstwę. Interesują mnie językowe warianty nazw zawodu, częstotliwość występowania form, łączliwość formantów, geograficzne zróżnicowanie.

Analizę materiału rozpoczynam od **nazw stanowisk i pozycji w hierarchii cerkiewnej**. Strus. *nonь* (ukr. *nin*, *nona*) występuje w różnych strukturach morfologicznych z suf. *-ov-*, *-ovka* w XVII i XVIII wieku: *Popow*⁷, *Popowa*⁸, *Popowo*

⁴ W takiej formie sufiks jest notowany najczęściej w toponimii, niekiedy również w źródłach ukraińskich.

⁵ Spis najważniejszych źródeł wykorzystanych w pracy umieszczono na końcu artykułu.

⁶ T. Pluskota, *Nazwy etniczne i nazwy służebne w nazwach miejscowych Ukrainy i pogranicza polsko-ukraińskiego od XVI do XVIII wieku*, „Acta Polono-Ruthenica” 2007, t. XII, s. 199–209.

⁷ Toponimy mogą być odnazwiskowe, wspominałam o grupie nazw z rdzeniem *pop* i *biskup* w artykule: *Leksyka religijna w nazewnictwie miejscowym województwa kijowskiego i czernihowskiego w XVII i XVIII wieku*, „Acta Polono-Ruthenica” 2008, t. XIII, s. 457–468.

⁸ Jeśli toponim występuje w wielu źródłach i potwierdzany jest licznymi ilustracjami, nie podaję skrótów źródeł.

na Podolu, Braclawszczyźnie, Kijowszczyźnie i Czernihowszczyźnie, *Popowiczew*⁹ tylko w dawnym woj. czernihowskim, *Popowka* notowana jest na Wołyniu (krzem.), woj. czernihowskim i kijowskim; leksem *pop* występuje w XVIII wieku w zestawieniach: Kij: *Popow-Róg* 1789 [Ist], Cz: *Popowa Słoboda* [Pert] i in. *Pop* znany jest w toponimii już od XVI wieku w nazwach patronimicznych w Kijowszczyźnie i Czernihowszczyźnie, na Wołyniu i Podolu, woj. ruskim: *Popowice*, *Popowicze*, *Popowce*. Te modele słowotwórcze i toponim *Popowiczew* sugerują odnazwiskowe pochodzenie nazwy miejscowej.

Na cerkiewną lub świecką pozycję wskazuje ukr. *дяк*, *дячок* [Hrin] ‘kleryk w kościele wschodnim, diak, psalmista w cerkwi; osoba urzędowa’. Występuje on z suf. *-ov* w XVI wieku na Podolu i na Wołyniu w pow. krzemienieckim, por.: *Dyjakow* 1583 [Ż19], *Dijakow* 1577 [Sang]; znany też jest w toponimach z suf. *-ce*: *Diakowcze* w XVI wieku na Podolu, a w kolejnych wiekach na Kijowszczyźnie.

Ukr. *чернець* ‘zakonnik w kościele wschodnim i og. mnich’ [SW] pojawia się w zrostach i złożeniach: *Czerncze horodok*, *Czerncz-horodek* i notowany jest na Wołyniu w XVI w., z suf. *-ina* w XVIII wieku w Czernihowszczyźnie, por. *Чернечина* (tu może być przeniesienie ukr. apelatywu *чернещина*); przymiotnik utworzony od *czerniec* mamy w pojedynczych przykładach zestawień w XVIII wieku: *Czerneczia Słoboda* w woj. czernihowskim [Pert]. Szerzej *чернець* znany jest w nazwach odrodowych lub odslużebnych (*Czerncze* i in.) w XVI i XVII wieku, głównie w ziemi halickiej, na Podolu i Wołyniu.

Określenia **stanowisk** w hierarchii **Kościola katolickiego**, zachowane w toponimach, pochodzą z Wołynia. Mają one, co oczywiste, polskie rdzenie, występując w nazwie dzierzawczej, np. pol. *biskup* w toponimie *Biskupie* w XVII wieku, jak też w nazwach miejscowych *Biskupice* i *Biskupicze Małe* na Wołyniu, które mogą pochodzić od nazwiska lub wskazywać na ludzi należących do biskupa.

Jako kolejne określenie stanowiska kościelnego omówię pol. *pleban* ‘proboszcz wiejski’ [SW], notowany też w wariantcie *kleban* [SW]: *Plebanowka* i *Klebanowka* na Wołyniu w XVI wieku, *Plebanowka* w ziemi halickiej od XVII do XIX wieku. *Ksiądz* notowany jest od XIX wieku: *Xiędzówka* [Jabł] w ziemi halickiej i *Księżówka* (może pochodzić też od *księcia*) na Podolu; wcześniej, w XVIII wieku, również na Podolu pojedynczo zanotowano *Księżyk*¹⁰. Już w XVI wieku w kilku toponimach występuje przymiotnik utworzony od rzeczownika *pleban*, por. *Machnow Plebani* 1531 [Ż18] w woj. bełskim, w następ-

⁹ Ze względu na liczne warianty nazw zachowuję źródłowy zapis toponimu.

¹⁰ Nazwa może mieć odniesienie do leksemu *książe*.

nym wieku przymiotnik *księży* na tym samym obszarze występuje w zestawieniach: *Kustoszyn Xiezy*, *Lieski Xięze* 1673 [ASKI], *Machnow Xiezy* 1673, *Machnuwek Xiezy* 1751 [Czop]. O tym, że przymiotnik został utworzony zapewne od *księdza*, świadczy zastępowanie nim przymiotnika utworzonego od *plebana*, por. wyżej *Machnow Plebani* i *Machnow Księży*.

Kolejnym stanowiskiem kościelnym w toponimii badanego obszaru jest sporadycznie notowany pol. *diakon* ‘mający drugie, a w kościele wschodnim pierwsze święcenie, o jeden stopień niższe od kapłana’ [SW]. Leksem *diakon* używany jest w toponimii ziemi bełskiej, chełmskiej i lwowskiej w formie *Diakonow* od XVI wieku: *Dyaconow* 1531 [Ż18], *grab, Diakonow* 1564 [Lw], *Diakonów/Dyakonuw* 1662 [ASKI], *Diakonowo* 1765 [Ist]. W pojedynczej nazwie w ziemi bełskiej jest też polski *dziekan* ‘proboszcz mający władzę nad kilkoma parafiami’ [SW]: *Dziekanow* 1770 [Pert]. W nielicznych nazwach występuje stpol. *mnich* ‘zakonnik, duchowny żyjący pod regułą’ [SW], zapisany w ziemi halickiej i na Podolu w toponimach z suf. *-ovka*: *Mnichowka* 1660, *Mnichowka* 1616 [Bucz] oraz z suf. *-in-* na Wołyniu: *Mniszyn(o)* 1577 [Ż19]. W nazwach rodowych *Mnichy* notowane są w Braclawszczyźnie.

W pojedynczej nazwie mamy pol. *pustelnik* (toponim *Pustelnik* odnotowany został w ziemi bełskiej w XVII wieku) oraz *rabin* ‘nauczyciel żydowski’ [SW], zapisany w XIX wieku na Wołyniu w: *Rabijówka* i *Rabijowska* [Jabł].

Jeśli analizować **stanowiska świeckie** i **pozycje w społeczeństwie**, to ukraińskie lub staroruskie rdzenie ilustrowane są kilkoma określeniami. Jednym z nich jest strus. *холоп* ‘chłop, sługa, niewolnik’, przywiązany do ziemi’ [Srezn], por. *Cholopeccka* 1671 [Sz] na Wołyniu w XVII wieku. Nazwa utworzona została zapewne od pobliskiej nazwy miejscowej *Cholopicze*. Wcześniej, od XVI wieku, *холоп* notowany jest na całym obszarze w nazwach rodowych i patronimicznych na Wołyniu: *Cholopy*, *Cholopicze*, niekiedy obok ukr. i pol. *chłop* ‘wieśniak, rolnik, poddany’ [SW, Hrin], por. w ziemi lwowskiej: *Chlopy* 1515 [Ż18], *Cholopy* 1663 [ASKI].

W nazewnictwie odzwierciedlony jest ukr. i strus. *царь* ‘monarcha rosyjski; chan panujący u tatarów, sułtan turecki’ [Hrin]: *Царєво* 1552 [Arch7] w Kijowszczyźnie, a w XVII wieku w Czernihowszczyźnie liczniej notowany jest w zrostach i złożeniach z elementem *-grad*: *Царуграда Царугород, Царграда*; w XVIII wieku – także *caryca* ‘żona cara, żeńska forma od car’ [SW]: *Caryca* 1658, 1621 [Sig], cz. *Царицинь* 1716 [OpisMał, 303]. W pojedynczych toponimach odnotowano ponadto ukr. *хан* [Hrin.] na Braclawszczyźnie – *Хановь* 1552 [Arch7] oraz *чабарь* w *Czabarówka* [Jabł] na Podolu w XIX wieku, por. ukr. *чабарня* ‘owczarnia, zagrody i chlewy dla owiec i miejsce dla pastuchów’ [Hrin].

Ukr. *князь* lub pol. *kniaź* ‘książe, szczególnie ruski albo litewski’, ale też ‘szlachcic, wojak mający swojego konia’, ‘urzędnik sądu wiejskiego, sołtys wsi na prawie wołoskim’ [Słstp, SW] notowany jest na Wołyniu, Podolu, ziemi halickiej, w woj. bełskim od XVI wieku, w większości w formie przymiotnika. Polską formę *kniaży* ‘kniaziowski’ lub ukr. *княжа* ‘młody książę’ [Hrin] mamy w toponimach: *Kniazie* Błś, *Kniaże*, *Kniaze* Hal, *Kniaze* Lw, *Kniazie/Kniaz* Woł, *Kniaże* Ch, a w zroście już od XVI stulecia przez cały badany okres, por. *Kniaziostani* 1554 [Czop] zastępowane w XVII przez *Xiezostany* 1625 [Czop]. Podobnym przykładem funkcjonowania obocznych form jest w XVIII wieku *Księżnina/ Kniehynina* w woj. bełskim oraz *Książ* seu *Kniazie* w ziemi chełmskiej. W innych zestawieniach lub zrostach przymiotnik *kniaży* występuje głównie w woj. ruskim i bełskim od XVI wieku: Lw: *Knezaluca* i *Kniezeszyolo* 1515 [Ż18], Błś: *Kniaze Lubyckie*, *Lubycza-Kniazia/ Kniaze Lubyckie* 1788; Hal: *Knezdwor* 1515 [Ż18], *Kniazdwor* 1696 i *Kniazdworka*, *Kniazdwor* 1707 [Bucz] oraz *Kniaźdwór* [Jabł] w XIX stuleciu. W pojedynczych nazwach przymiotnik ten notowany jest też w Braclawszczyźnie w XVII i XVIII w., por. *Kniaża Krynica* 1629 [Ż20]. W nazwach miejscowych z danym określeniem zauważyć można nie tylko proces polonizacji zapisów przez pojawianie się nazw wyrażenie polskich, ale też inne procesy charakterystyczne dla toponimii, np. maskulinizację form, por. *Kniaże* w XVI i XVII oraz *Kniaź* w XVIII i XIX wieku, oraz *Cnyehynino* 1509 [Bucz], *Kniehynin* 1670 i 1735 [Bucz].

Ukraińska *княгиня* ‘księżna, żona księcia’ [Hrin], pol. *kniehynia*, *kniehynia* [SW] występuje na Podolu, Wołyniu, ziemi lwowskiej i halickiej od XVI wieku. Są to przede wszystkim toponimy z suf. *-in* lub rzadziej *-ina*, *-ino*: *Cnyehynino/ Knehinin*, *Kniehinin* Pod, pojedynczo obok *kniehyni* występuje *księżna*: *Kniehynina* i *Księżnina* na Podolu w XVII wieku, *Kniehynin* i *Knehynin* na Wołyniu [Pert], *Kniehynin* Lw, *Kniehinino* Cz. *Kniaź* i *kniehyni* notowane są na całym obszarze w XVI i XVII wieku w toponimach odpatronimicznych, por. *Kniehynicze*, *Kniażycze* Kij.

Nazwy zawodów w polskiej wersji językowej reprezentowane są w toponimii kilkoma przykładami. Częsty w nazwach dzierzawczych jest *bednarz*. Notowany jest w toponimach z suf. *-ov-* i *-ovka* w ziemi halickiej i w woj. braclawskim (*Bednarowka*) w XVII i XVIII wieku: *Bednarow* 1661 [ASKI]; *Bednarowka* 1770 [Pert], *Bednarzow* w XVIII wieku. W wersji polskiej (*bednarz*) lub ukraińskiej (*bondar*’, *bodnar*’) występował ten zawód w toponimach służebnych od XVI wieku w woj. kijowskim: *Bednarze*, *Bondary*. W pojedynczych nazwach notowane są w XVI i XVII wieku polskie określenia zawodu: *leśniczy* i *rycerz* ‘żołnierz konny stanu szlacheckiego w dawnej Polsce’ [SW] w woj. ruskim:

Lesniczy [ASKI], *Rycerzów regalium* albo *Skniłów*. Pozostałe polskie określenia zawodu zapisane zostały w nielicznych nazwach miejscowych. Od XVIII wieku w pojedynczych nazwach notowany jest pol. *furman* ‘woźnica, stangret’ [SW]: *Furmanowka* na Podolu 1789 [Ist], od XVI wieku na tym obszarze *furman* jest widoczny w toponimach z suf. *-ce*: *Furmanowce*, *Furmanowce* alias *Okuniów*. W XIX wieku mamy kolejne zawody i stanowiska: *dragon* ‘kawalerzysta, pełniący służbę pieszo i konno’ [SW], *stróż*, *pulkownik* (*półkownik*, przym. *półkowniczy* SW): *Draganówka* i *Stróżówka* na Podolu [Jabł], *Półkownicza* [Jabł] w Braclawszczyźnie.

W niektórych toponimach w jednym źródle lub wieku występuje polskie, w innym ukraińskie określenie zawodu, ze względu na niejednoznaczność pisowni w XVI i XVII wieku językowy wariant jest niekiedy trudny do określenia. Ukr. *nucapъ* [Hrin], pol. *pisarz*, *pisary* ‘piśmienny urzędnik, przepisowywacz, kopiści’ [SW] odzwierciedlony jest od XVI wieku tylko na Wołyniu: *Pisarze(o)wka*, *Писаревка*, w XIX notowana jest tam *Pisarzówka* (2 wsie), w Braclawszczyźnie w XVII i XVIII wieku mamy *Pisarzewka* 1647 [Arch7], *Pisarowka* 1770 [Pert], *Pisarzowka* 1765 [Ist]; bezpośrednio utworzony od nazwiska jest zapewne *Pisarzewiczew* [Pert], notowany w XVIII wieku w Czernihowszczyźnie. Ukr. *ганчаръ* ‘ten, co wyrabia i sprzedaje garnki, garncarz’ [Hrin.], pol. *garncarz*, *gancarz*, *garcarz* [SW] pojawia się w toponimach dzierżawczych od XVII wieku w ziemi halickiej: *Hanczarow* 1660 [Bucz], *Ganczarow* w XVIII wieku [Bucz], w tym samym wieku w ziemi kijowskiej mamy *Hanczarycha* od *ганчаруха* ‘żona garncarza’ [Hrin] i *Ganczarowszczina* [Pert] w woj. czernihowskim. Ukr. *некаръ* [Hrin] i pol. *piekarz* mamy w toponimach: *Piekarow* 1641 [Sig] i *Piekarz* 1770 [Pert] w Kijowszczyźnie. Ukr. *коłodіи*, pol. *kołodziej* ‘wyrabiający koła do wozu, koleśnik’ [SW] odzwierciedlony jest w toponimii od XVII do XIX wieku: *Kołodziejowka/ Kołodyjowka* na Podolu i w ziemi halickiej, w XVIII i XIX wieku w *Kołodziejówka* z polskim *-ówka*, tu też oboczna nazwa *Kołodziejow* w XVIII wieku. Ukr. *kosar’*, pol. *kosarz*, *kosiarz* [SPXVI] występuje w nazwach miejscowych na Wołyniu od XVI wieku: *Kosiarzew(o)* 1570 [Ż19], *Kosarzow* 1673 [ASKI], *Kosarowъ* 1648-1658 oraz *Kosar* [Pert], *Kosar’* [SG] w XVIII i XIX wieku. Ukr. *козаръ* ‘pastuch kóz’ [Hrin], pol. *koziarz*, *kozarz* [SIXVIw.] pokazują toponimy: *Kozar* w Czernihowszczyźnie w XVII wieku, *Kozarowka* [Pert] na Podolu i woj. kijowskim w XVIII wieku, *Козаркзпод* [Arch3/1] w XVII wieku w Kijowszczyźnie. Wymienione zawody odnotowano w odsłużebnych lub odpatronimicznych nazwach na Podolu, Wołyniu, Kijowszczyźnie: *Koziarowce*, *Kozary*, *Kozarowicze/ Koziarowice*, *Kozarcze* już od XVI i XVII wieku. Kolejne zawody odzwierciedlone zostały w nielicznych nazwach miejscowych również w polskim

i ukraińskim wariacie. W toponimach XVII i XVIII wieku w Kijowszczyźnie i Czernihowszczyźnie występuje *дегтярь* ‘dziegciarz, zajmujący się wyrabianiem i sprzedawaniem dziegciu’ [Hrin]: *Дегтяровка* Cz, por. też. *Dohtyary* 1663 [Sig7 (25v)], w XIX wieku dołącza polski odpowiednik zawodu – *dziegciarz*, por. *Dziegciarnia* [Jabl] na Wołyniu. W XVIII wieku w toponimach na Wołyniu i Podolu pojawia się ukr. *токарь* ‘tokarz’, pol. *tokarz* [SW]: *Tokarow* Woł, *Tokarowka* Pod. Ukr. *зусар* ‘husarz’, pol. *husarz* ‘m.in. ciężki jeździec polski’ [SW] w XVII wieku w: *Huszarowka* Hal, *Huszaryn* Pod. Trudno określić też jednoznacznie językowy wariant rdzenia w toponimach z pol. *kowal*, ukr. *коваль*: *Kowalin* w XVI i XVII wieku, *Kowalo(e)wka* na Podolu i Kijowszczyźnie w XVIII wieku, *Kowalowszczyzna* albo *Kowalińska* w XVII oraz *Kowalewo* w XVIII wieku w Czernihowszczyźnie; *kowal* notowany jest też w nazwach odslużebnych czy odrodowych na Wołyniu, Kijowszczyźnie i Czernihowszczyźnie: *Kowale* Woł, Kij, *Kowalki* Kij.

Podsumowując, należy podkreślić, że nazwy zawodów potwierdzają, iż toponimia na Kresach południowo-wschodnich odzwierciedla ich wielokulturowość i często jest zróżnicowana geograficznie. Ukraińskie, niekiedy staroruskie rdzenie, częściej dotyczą wschodnich i centralnych obszarów Ukrainy. Są to zwykle leksemy szeroko znane na tym obszarze, np. *kniaź*. W kolejnych wiekach niejednokrotnie pojawiają się obok nich polskie warianty zawodu. Wchodzą one do toponimii wraz z rozszerzaniem się wpływów polskich na wschód i postępującą polonizacją zapisów nazw w XVII i kolejnych wiekach. Polskie rdzenie dotyczą pojedynczych stanowisk w hierarchii Kościoła katolickiego zachowanych w toponimii na zachodnich obszarach oraz zawodów *bednarz*, *furman*, *stróż*, *pulkownik*. Ale wiele z zawodów występuje w obu wariantach językowych w toponimii w zasadzie od XVII wieku.

Stosowane skróty

a) cytowanych źródeł (kursywą są zapisywane tytuły źródeł publikowanych)

[Ż18] – *Źródła dziejowe*, t. XVIII, *Ziemia ruskie. Ruś Czerwona*, cz. I, Warszawa 1902.

[Ż19] – *Źródła dziejowe*, t. XIX, *Ziemia ruskie. Wołyń i Podole*, Warszawa 1889.

[Ż20] – *Źródła dziejowe*, t. XX, *Ziemia ruskie. Ukraina (Kijów-Braclaw)*, Warszawa 1894.
(cyfry w nawiasie wskazują na rok przeprowadzonej lustracji czy rejestru podatkowego)

[Arch3], [Arch4], [Arch5], [Arch6] – *Архив Юго-западной России издаваемый Временною Коммиссиею для разбор древних актов*, ч. 1–8, Кнев 1859–1935. (cyfry w nawiasie wskazują na nr tomu, przed nawiasem notowany jest rok, w którym forma została zapisana)

[OpisMał] – *Список наявних у Малоросійській губернії селищ 1799–1801 років* [в кн.:], *Описи Лівобережної України кінця XVIII і початку XIX ст.*, Київ 1997.

- [Pert] – mapa *Polonia 1770* K. de Perthéesa, Warszawa 1987.
- [Sig] – *Sigillata Metryki Koronnej* – mikrofilmy, Archiwum Skarbu Koronnego, w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (wypisy z ksiąg 1569-1673), dz. 56, k5-k182v.
- [Sang] – *Archiwum XX. Sanguszków w Sławucie. Dyplomatarysz Gałęzi Niesuchojeskiej*, t. VI, 1549-1577, we Lwowie 1910.
- 1564-1565 [Lw] – *Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565*, cz. I, Łódź 1992.
- 1662 [ASKI], 1673 [ASKI] – Podymne, pogłównie, kwarciane ziemi chełmskiej, halickiej, żydaczowskiej, woj. podolskiego, woj. wołyńskiego, 1661–1674: Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Skarbu Koronnego, dz. I.
- 1671 [Sz] – Szelągne woj. wołyńskiego 1661–1674: Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Skarbu Koronnego, dz. I, mikrofilmy 65, 69.
- 1765 [Ist], 1789 [Ldk], 1789 [Ist] – Lustracje starostw, dóbr królewskich, inwentarze wsi i starostw: Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Skarbu Koronnego, dz. 46.

b) słowników:

- Hrin. – Б. Грінченко, *Словарь української мови*, т. 1–4, (репринтне издание), Лексикон, Київ 1996.
- SG – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, т. I–XV, nakł. F. Sulimierskiego i Wł. Walewskiego, Warszawa 1880–1902.
- Slstp – S. Urbańczyk (red.), *Słownik staropolski*, т. I-, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, od 10. tomu Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 1953–2002.
- Srezn. – И. И. Срезневский, *Словарь древнерусского языка* (репринтне издание), т. 1–3, Книга, Москва 1989.
- SPXVI – M. R. Mayenowa (red.), *Słownik polszczyzny XVI wieku*, т. I-, Instytut Badań Literackich PAN, Wrocław 1966–.
- SW – J. Karłowicz, A. Kryński, Wł. Niedźwiecki (red.), *Słownik języka polskiego*, т. I–VIII, Warszawa 1900–1927.

c) jednostek administracyjnych:

- Błs – województwo bełskie
 Ch – ziemia chełmska
 Cz – województwo czernihowskie
 cz – powiat czernihowski
 grab – powiat grabowiecki
 Hal – ziemia halicka
 Kij – województwo kijowskie
 krz – powiat krzemieniecki
 Lw – ziemia lwowska
 Pod – województwo podolskie
 Woł – województwo wołyńskie

d) innych skrótów:

- cerk. – cerkiewny
 og. – ogólny
 pol. – polski
 stp. – staropolski
 pow. – powiat
 strus. – staroruski
 ukr. – ukraiński
 woj. – województwo

Literatura

- Бучко Д. Г., *Походження назв населених пунктів Покуття*, Вид. Світ, Львів 1990 [Bucz].
 Czopek B., *Nazwy miejscowe dawnej ziemi chełmskiej i bełskiej* (w granicach dzisiejszego państwa polskiego), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1988 [Czop].

Jabłonowski A. (oprac.), 1889–1904, *Atlas historyczny Rzeczypospolitej. Epoka przełomu z w. XVI na XVII. Dział II: Ziemie ruskie Rzeczypospolitej*, wykonany w Wojenno-Geograficznym Instytucie w Wiedniu, Warszawa – Wiedeń 1889–2004 [Jabł].

Pluskota T., *Nazwy miejscowe ziem ruskich Rzeczypospolitej XVI–XVIII w. Toponimia Ukrainy i pogranicza polsko-ukraińskiego*, Wyd. WSP, Bydgoszcz 1998.

Serczyk Wł. A., *Historia Ukrainy*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław 1979.

Резюме

Наименования профессий и светских и церковных функций в посессивах на юго-восточных окраинах Речипосполитой в XVI–XIX вв.

Многокультурность древних Кресов нашла отражение также в топонимии, часто дифференцированной на данной территории географически. Посессивы с суфф. *-ов-*, *-ин* и *-овка* образуют значительные группы топонимов, которые возникали на протяжении столетий. Суффикс *-овка*, например, был продуктивным формантом в XVII и XVIII ст. и образовал многие названия населенных пунктов; появились тогда новые названия профессий, напр., польские *bednarz*, *tokarz*. Среди исследованных топонимов выступают многочисленные наименования населенных пунктов, в которых можно достаточно четко определить украинские и польские корни, напр., *Поповка*, *Ksiedzywka*, и такие, в которых трудно провести такую дифференциацию, напр., *Ковалевка*. В статье представлены обе группы названий. Принятый для исследования период (XVI–XIX вв.) позволяет, кроме того, показать некоторые процессы, происходящие в данной группе топонимов, напр., вхождение в топонимию польских вариантных названий, которые появляются вместе с усилением и расширением на восток польских влияний в XVII и XVIII веках.

Summary

Names of professions and positions of secular and ecclesiastical possessive toponyms in the former south-eastern borderlands in the 16th–19th century

Multiculturalism of the former south-east borderlands is also reflected the local nomenclature which is often geographically diverse. Possessive names with suffixes *-ov*, *-in*, especially with *-(ov)ka* form a significant group of toponyms which have emerged over the centuries. *-ovka* affix was productive in the seventeenth and eighteenth century. It created a lot of new names of places, still new language versions of professions emerged, such as Polish *bednarz*, *tokarz* et al. Among profession-derived toponyms there are many place names in which we can just clearly determine Ukrainian and Polish stems, conf. *Popowka*, *Xiędzówka*, and those in which such differentiation is not so clear, e.g. *Kowalówka*. The paper shows both the groups. The assumed research period (16th–19th c.) allows in turn to show some changes in a given group of toponyms such as the emergence of variants of Polish names which fall within the toponymy as the Polish influences were broadening eastwards and polonisation was progressing in the 17th and 18th century.

Key words: Place names, Borderlands south-east, 16th–19th century, names of professions.